

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

Faculteit Godgeleerdheid

PRAKTISCHE THEOLOGIE

PRAKTISCH-THEOLOGISCHE STAGE
(16 studiepunten)

STAGEGIDS

2008 – 2009

1. De opleiding in de praktische theologie

1.1. Wat is praktische theologie?

Praktische theologie is een multidisciplinaire reflectie op de menselijke ervaring in een wederzijdse, kritische ontmoeting met de religieuze tradities, met de bedoeling de geloofspraktijk te realiseren, te herstellen en/of te verdiepen.

Met dezelfde hermeneutische methodologie bestudeert de pastoraaltheologie – als onderdeel van de praktische theologie – de praxis van pastores op de domeinen van de verkondiging (kerygma), de viering (leitourgia) en de sociale beleving (diakonia) van het geloof met het oog op de opbouw van een gelovige identiteit in de schoot van een gelovige gemeenschap (koinonia).

Christelijke, c.q. katholieke praktische/pastoraaltheologie start haar reflectie in het kader van een creatieve dialoog met de christelijke/katholieke tradities en verloopt in openheid op andere religieuze en levensbeschouwelijke visies.

1.2. De basisprincipes

De opleiding in de praktische theologie kent de volgende basisprincipes:

- 1) Een opleiding “op maat” met maximale flexibiliteit, spreiding en mogelijkheid tot begeleide zelfstudie.
- 2) De integratie van een complementaire leervorm: leren aan ervaring. De opleiding wordt praktijkbetrokken aangeboden door practica, werkcolleges en een pastorale stage met supervisie.
- 3) Een persoonsgerichte vorming met aandacht voor spiritualiteit.
- 4) Een interdisciplinaire vorming: de pastoraaltheologie steunt niet alleen op inzichten uit de theologie, tevens bestaat de mogelijkheid om gespecialiseerde colleges aan andere faculteiten binnen het keuzevakkenpakket op te nemen.
- 5) De specialisatie in een pastoraal werkveld: naast een algemene praktisch-theologische vorming kiezen de studenten een pastoraal werkveld waarin ze zich wensen te specialiseren en stage te lopen: pastoraat in de zorg, het gezin, de school, de parochie, de gevangenis, het vormingswerk, etc.

1.3. De algemene opleidingsdoelen

De optie Praktische Theologie kent een onderzoeksgerichte focus en een professionele focus op het pastoraat. De studenten Praktische Theologie verwerven zowel de volwaardige onderzoekskwalificatie (met mogelijkheid tot doctoraat) als de praktisch-theologische kwalificatie die uitzicht biedt op een beroep in het pastoraat.

De opleiding in de praktische theologie is een academische pastoraatsopleiding gericht op het aanleren of vervolmaken van pastorale competenties en het vermogen om theologisch op de pastorale praxis te reflecteren. Onder competenties verstaan we kennis, vaardigheden en houdingen om een opdracht of doel te realiseren. We hebben de pastorale competenties onderverdeeld in vijf grote rubrieken.

1) *Hermeneutische competenties*¹

Van pastores wordt verwacht dat zij bekwaam zijn om (1) bij mensen en binnen de samenleving de christelijke geloofstraditie te herkennen, te verstaan, te vertolken en te duiden, met het oog op een respectvolle en vruchtbare dialoog; (2) een theologische diagnostiek te hanteren van de eigen cultuur en van de persoonsbiografie (van zichzelf en van anderen); (3) de werk- en leefsituatie als authentieke *locus theologicus* te ervaren.

2) *Mystagogische competenties*

Van pastores wordt verwacht dat zij bekwaam zijn om (1) de cultuur en de biografie (van anderen en van zichzelf) ‘open te lezen’ naar Gods transcendentie toe; (2) de christelijke traditie ‘open te lezen’ naar het daarin geïmagineerde geheim van Gods aanwezigheid in de persoon van Jezus Christus in deze wereld; (3) de competentie om personen te begeleiden in hun zoektocht naar het levens- en geloofsmysterie van de mens; (4) de competentie om in woord en gebaar het geloofsmysterie in het menselijke leven (symbolisch) te wekken en te laten groeien.

3) *Academische competenties*

Pastores zijn bekwaam om als academisch gevormde theologen (1) kwesties en situaties in de pastorale beroepspraktijk, en de bredere kerkgemeenschap en samenleving te analyseren, te beoordelen en in een open dialoog te bediscussiëren; (2) nieuwe ontwikkelingen in de theologie en de menswetenschappen in de pastorale beroepspraktijk te integreren; (3) de theologische theorievorming vanuit de pastorale beroepspraktijk kritisch te bevragen.

4) *Professionele competenties*²

Pastores zijn bekwaam tot (1) het ontwikkelen en doorleven van interpersoonlijke relaties met het oog op de gemeenschapsvorming met pastoranten, collega-pastores, de grotere kerk, in een oecumenisch perspectief; met dit doel voor ogen kan de pastor constructief samenwerken, respectvol omgaan met andere opinies en constructief omgaan met conflicten; (2) communicatie met pastoranten: hierbij mag van pastores een actief en invoelend luisteren en spreken verwacht worden, dat ze toelaat om bij de beleving van de ander te komen en zo onderliggende zin- en geloofsvragen op te merken, te verwoorden en te verhelderen; (3) communicatie naar het geheel van de instelling: hierbij mag van pastores verwacht worden dat zij open kunnen communiceren, helder en beknopt kunnen spreken, ook voor een publiek, en schriftelijk adequaat kunnen communiceren; (4) de organisatie van de pastorale dienst en/of het pastorale werk: daartoe is inzicht vereist in de instelling van de pastorale dienst en de eigen plaats daarbinnen, kunnen pastores de eigen professionaliteit hanteren (eigen deskundigheid en grenzen), schrijven pastores zich in in de opdracht van de instelling en behartigen mee de christelijke identiteit ervan; (5) inschakeling in de beroepsethiek: pastores zijn in staat om te gaan met vertrouwelijke informatie, biechtgeheim, beroepsgeheim, patiëntenrechten...

¹ Bij de invulling van de eerste drie rubrieken (hermeneutische competenties, mystagogische competenties en academische competenties) hebben we ons laten leiden door de formulering van de eindtermen van het pastoraal jaar aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht. Cf. *Syllabus pastoraal jaar (voltijds), 2004-2005*, Katholieke Universiteit, Utrecht, p.11-12.

² Bij de invulling van rubriek 4 ‘professionele competenties’ en rubriek 5 ‘persoonsgebonden competenties’ hebben we ons laten leiden door het document *Pastorale competenties* van de subcommissie Pastoraal Algemene Ziekenhuizen en Instellingen Geestelijke Gezondheidszorg van het VVI.

5) *Persoonsgebonden competenties*

Van pastores wordt verwacht dat zij werken aan: (1) hun persoonlijke integriteit: vanuit een authentieke opstelling kunnen pastores zich aanpassen aan verschillende situaties en omgaan met onmacht, grenzen en beperkingen, zij dienen in staat te zijn tot reflectie en zelfreflectie en ze zullen ernaar streven een evenwichtige opstelling ten opzichte van het werk te bewaren; (2) hun motivatie: van pastores wordt een bezielde en enthousiaste inzet verwacht, waarbij zij kunnen omgaan met de spanning tussen doelgerichtheid (resultaat bereiken, organiseren...) en gratuitheid (tijd verliezen aan mensen, er zijn, onthaasten...); (3) hun persoonlijke vorming: door supervisie, intervisie, lectuur en navorming; (4) hun gelovige basishouding: hierbij wordt van pastores verwacht dat zij vertrouwd zijn met de bijbels-christelijke traditie, leven vanuit een persoonlijk geloof/godsverbondenheid, zich verbonden en betrokken voelen bij de kerk en de eigen identiteit kunnen verwoorden in een pluralistische context.

1.4. De vormingstrajecten in de praktische theologie en de pastorale stages

Studenten die zich praktisch-theologisch wensen te vormen kunnen naargelang hun vooropleiding, beroepssituatie en doelstelling kiezen uit verschillende vormingstrajecten met aangepaste pastorale stage.³

1) *Praktisch-theologische opleidingsonderdelen in de Master in de godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen (4^e jaar)*

Alle vierdejaarsstudenten master in de godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen kunnen in hun studieprogramma praktisch-theologische opleidingsonderdelen opnemen:

1. De pastorale stage: exploratie en theologische reflectie (A03D0A)

Het opleidingsonderdeel “pastorale stage: exploratie en theologische reflectie” biedt aan de studenten de kans kennis te maken met en een eerste praktijkervaring op te doen in het pastoraal werk in een gekozen pastorale sector: bijvoorbeeld de pastorale dienst in een zorginstelling (algemeen ziekenhuis, psychiatrisch ziekenhuis of instelling, woon- en zorgcentrum) of een parochie of een christelijke vormingsdienst. De stagiair(e) verwerft inzicht in:

- de specifieke pastorale sector,
- de stageplaats,
- de verschillende dimensies van de pastorale praktijk: individueel pastoraat, gemeenschapspastoraat, liturgie en organisatie,
- de eigen leerdoelen,
- de eigen geschiktheid voor dit soort werk.

De studenten leren praktisch-theologisch te reflecteren over het pastorale handelen van zichzelf en van anderen.

2. Het werkcollege praktische theologie: thematische reflectie (A03D2A).

Dit werkcollege is gericht op het aanleren van een praktisch-theologische attitude en vaardigheden met betrekking tot concrete situaties in diverse pastorale sectoren. De inhoud van

³ Voor meer informatie over de toelatingsvoorwaarden en de studieprogramma's van deze vormingstrajecten verwijzen wij naar de programmabrochures *Master in de gespecialiseerde studies in de godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen. Optie praktische theologie: academische pastoraatsopleiding (2007-2008)* en *Permanente vorming praktische theologie (2007-2008)*. Deze informatie kunt u ook raadplegen op de onderwijswebsite <http://www.theo.kuleuven.ac.be/nl/onderwijs/> en <http://www.theopraxis.eu>

het werkcollege bestaat uit 5 thematische modules, 4 praktijkmodules, de intensieve vormingsmodule, en een infonamiddag.

3. Masterproef met praktisch-theologische dimensie
Tenslotte is er de mogelijkheid om een masterproef te schrijven met een praktisch-theologische dimensie. Dit kan in combinatie met de pastorale stage en/of het werkcollege, maar kan ook onafhankelijk van elkaar gerealiseerd worden.

2) Optie in de praktische theologie: academische pastoraatsopleiding tijdens de Master in de gespecialiseerde studies in de Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen (5^e jaar)

Deze opleiding wordt aangeboden in de Master in de gespecialiseerde Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen, optie praktische theologie: academische pastoraatsopleiding. De studenten lopen een uitgebreide praktisch-theologische stage van 480 uur (16 pt). Wanneer zij slagen in de hele opleiding behalen zij het diploma Master in de gespecialiseerde Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen, met vermelding van de optie in de praktische theologie: academische pastoraatsopleiding op het diplomasupplement.

3) De integrale opleiding in de praktische theologie op het niveau van de Permanente Academische Vorming⁴

Deze opleiding situeert zich in de permanente vorming praktische theologie (PV). In dit vormingstraject lopen de studenten een uitgebreide praktisch-theologische stage van 480 uur (16 pt). Wanneer zij in het geheel van de opleiding slagen, behalen zij het getuigschrift van de integrale opleiding in de permanente vorming in de praktische theologie.

1.5. De opleidingsverantwoordelijken

De verantwoordelijken voor de opleiding in de praktische theologie zijn lid van de stuurgroep praktische theologie: Annemie Dillen (voorzitter stuurgroep praktische theologie), Marcel Broesterhuizen, Joris Geldhof, Thomas Knieps, Axel Liégeois, Didier Pollefeyt, Anne Vandenhoeck (wetenschappelijk medewerker en supervisor aan het Academisch Centrum voor Praktische Theologie en Frieda Boeykens (coördinator Academisch Centrum voor Praktische Theologie en stagecoördinator).

1.6. Het oriëntatiegesprek

Wie aan de opleiding in de praktische theologie wenst te beginnen, meldt zich aan voor een oriëntatiegesprek met een lid van de stuurgroep praktische theologie en de stagecoördinator. De beginsituatie van de studenten is heel verschillend. Het doel van dit gesprek is zicht te krijgen op deze beginsituatie qua theologische vooropleiding, pastorale (beroeps)ervaring, beroepssituatie en voorkeur voor specialisatie. Daarnaast krijgen de werkbegeleiders enige garantie betreffende de geschiktheid van de stagiair(e)s. Het oriëntatiegesprek houdt rekening met de groeimogelijkheden van de kandidaat gedurende het vormingstraject.

Voor wie overweegt zich te specialiseren in het zorgpastoraat (bvb. algemeen ziekenhuispastoraat) maar hierbij twijfels heeft, kan een oriëntatiestage in een ziekenhuis

⁴ Naast de integrale opleiding in de permanente vorming praktische theologie bestaat ook de basisopleiding in de permanente vorming praktische theologie. In dit vormingstraject is er geen pastorale stage. Voor meer informatie kunt u terecht in de programmabrochure *Permanente vorming praktische theologie (2008-2009)* of op de onderwijswebsite <http://www.theo.kuleuven.ac.be/nl/onderwijs/> of <http://www.theopraxis.eu>

uitkomst bieden. De stagecoördinator kan hiervoor de nodige stappen ondernemen. Een oriëntatiestage biedt de kans om kennis te maken met de diverse aspecten van het ziekenhuispastoraat en de eigen geschiktheid voor dit soort werk op het spoor te komen. Deze oriëntatiestage maakt geen onderdeel uit van de opleiding in de praktische theologie en wordt als zodanig ook niet geëvalueerd.

De studenten bereiden het oriëntatiegesprek schriftelijk voor aan de hand van een vragenlijst (zie document 1: Leidraad oriëntatiegesprek) De gegevens van het oriëntatiegesprek zijn vertrouwelijk.

2. Doel en inhoud van de praktisch-theologische stage

2.1. Het doel van de stage

Het doel van de praktisch-theologische stage is dat stagiair(e)s kunnen ingroeien in een pastoraal beroepsprofiel (zie de algemene opleidingsdoelen) of dit verder kunnen verdiepen in een gekozen pastorale sector. Via het opdoen van pastorale praktijkervaring en de reflectie daarop verwerven stagiair(e)s inzichten, oefenen zij vaardigheden en werken zij aan grondhoudingen nodig voor het beroep van pastor in deze sector. De stage bedoelt ook antwoord te geven op de vraag of het pastorale werk in deze sector de stagiair(e)s liggen en of zij geschikt zijn voor de taak van pastor. Hierbij wordt aandacht besteed aan drie componenten:

- De persoonsgebonden component: Wie ben IK als pastor?
- De taak- en functiegebonden component: wie ben ik als PASTOR?
- De contextgebonden component: wat betekent PASTORAAT in deze pastorale sector?

2.2. De inhoud van de stage

De inhoud van de stage bestaat uit pastorale praktijkervaring (300 uren) en reflectie op deze praktijkervaring via leeractiviteiten (180 uren). Het is belangrijk gerichte stageopdrachten nauwkeurig af te bakenen (voorbeelden van gerichte stage-opdrachten worden opgesomd bij de verschillende dimensies van het pastoraat, cf. infra). De kwantiteit is niet belangrijk, wel de kwaliteit waarmee de opdrachten uitgevoerd worden en hoe ze via reflectie persoonlijk verwerkt worden.

Het ingroeien in de pastorale praktijkervaring verloopt in drie fasen (cf. infra, p. 10):

- observatie en analyse,
- mee uitvoeren of begeleiden,
- zelfstandig uitvoeren of begeleiden.

Hierbij dienen de belangrijkste dimensies van het pastoraat aan bod te komen.

1) *Individueel pastoraat*

Diverse vormen van individueel contact, gesprek, begeleiding en gebedsmomenten, zoals kennismakingsgesprekken, gesprekken met individuen of paren als voorbereiding op sacramenten, hulpverlenende gesprekken, pastorale gesprekken, maar ook een langer lopende

pastorale begeleiding. Hierbij wordt telkens aandacht besteed aan randkerkelijken, andersgelovigen,...

De stagiair(e) leert omgaan met de levens- en geloofservaringen, existentiële vragen en zinvragen van de pastoranten.

2) *Gemeenschapspastoraat*

Diverse vormen van groepsgesprekken en groepsbegeleiding. De stagiair(e) doet ervaring op met⁵:

- Een vorm van groepswerk waarin een tevoren vastgestelde pastorale taak, leeropdracht of doelstelling voorop staat: bvb. catechetische groepen (de stagiair(e) leert hoe doelgerichte catechetische processen kunnen worden opgezet en doet ervaring op in het uitvoeren van een concrete catechese (volwassenen, kinder- en jeugdcatechese)), of werkgroepen (de stagiair(e) bekwaamt zich in proces- en taakgericht samenwerken met collega's en vrijwilligers).
- Een vorm van groepswerk waarin de levens- en geloofservaringen van de deelnemers centraal staan zoals geloofsgesprekken, zingevingsgroepen, pastoraat en evangelisatie met gebruikmaking van sport, spel of kunst, bezinningsbijeenkomsten, rouwbegeleiding van families, begeleiding van zelfhulpgroepen (echtgescheidenen, weduwen en weduwnaars, ...), groei groepen vergeving...

3) *Liturgie*

Diverse vormen van vieringen, rituelen en zegeningen (individueel of in gemeenschap), homilie of getuigenis, participatie aan liturgische werkgroepen. De stagiair(e) neemt deel aan de voorbereiding en gaat mee voor in eucharistievieringen of woord- en communiediensten, vieringen in liturgisch sterke tijden, houdt de homilie of brengt een geloofsgetuigenis, neemt deel aan of gaat voor bij de zalving en zegening van zieken en stervenden, bij afscheidsrituelen, bij andere gebedsdiensten of bezinningen, bij bedevaarten.

4) *Organisatie*

Diverse vormen van communicatie met teamleden, ander personeel, vrijwilligers, pastores, zoals deelname aan vergaderingen van het pastorale team of ruimere pastorale overleg- en samenwerkingsverbanden, overlegmomenten met personeel. Diverse vormen van animatie en vorming van personeel en vrijwilligers ter professionalisering, ondersteuning en motivering. Bepalen en organiseren van structuren en activiteiten, verrichten van administratie en bureelwerk. Inzicht verwerven in de structuur van de pastorale dienst en de plaats in de ruimere organisatie, onder meer door één of meerdere interviews met een pastor, vrijwilliger en personeel.

2.3. De leeractiviteiten

De reflectie op de pastorale praktijkervaring gebeurt via gerichte leeractiviteiten. Deze activiteiten maken eveneens deel uit van de stage. De leeractiviteiten zijn:

1) *De module kennismaking met pastorale supervisie*

Gedurende vier sessies maken de stagiair(e)s, samen met de andere deelnemers aan de module, kennis met de begeleidingsmethode van pastorale supervisie. Praktijk en theorie wisselen elkaar af. De sessies worden begeleid door Jef Stevens (voormalig educatief

⁵ Dit onderscheid tussen twee vormen van groepswerk hebben we gevonden in *Studiegids UNIPA, juli 2004*, Theologische Faculteit Tilburg, p. 20a.

medewerker van het CCV) en Anne Vandenhoeck (wetenschappelijk medewerker en supervisor Academisch Centrum voor Praktische Theologie, K.U.Leuven) en gaan door in het H.-Geestcollege, Naamsestraat 40, 3000 Leuven. De data zijn:

vrijdag 10 oktober 2008 van 14u-16

vrijdag 24 oktober 2008 van 14u-16u

maandag 3 november 2008 van 14u - 16u

maandag 17 november 2008 van 14-16u

2) *Inhoudelijke stage-afspraken*

In het stagecontract worden de persoonlijke leerdoelen, de stageopdrachten en de leeractiviteiten bepaald (cf. infra, p. 9).

De persoonlijke leerdoelen worden door de stagiair(e)s geformuleerd in overleg met de werkbegeleiding en de supervisor. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen kennisgerichte leerdoelen (bvb. inzicht verwerven in diverse ziektebeelden), taakgerichte leerdoelen (bvb. begeleiding van een groepsgesprek), persoonsgerichte leerdoelen (bvb. de schroom overwinnen om pastoranten aan te spreken). De leerdoelen worden meegenomen tijdens de hele stage en bijgestuurd en getoetst tijdens de evaluatiegesprekken.

3) *Het stageboek*

Het stageboek biedt aan de stagiair(e)s een belangrijk leerinstrument om op hun praktijkervaringen te reflecteren. Per stagedag noteren zij een overzicht van de opgedane ervaringen en staat hij of zij stil bij wat geleerd werd.

Het reflectieverslag per stagedag omvat gemiddeld minimum 500 woorden, maximum 1000 woorden (1 à 2 bladzijden).

Daarbij wordt telkens minstens de helft van wat geschreven wordt, ingevuld door uitdrukkelijke reflectie – dit gaat verder dan een loutere beschrijving van wat men heeft meegemaakt.

Hulpvragen hierbij zijn:

- Wat heb ik geleerd aan nieuwe inzichten, vaardigheden, houdingen (objectief)?
- Wat heeft mij hoe getroffen: wat trekt mij aan, waar heb ik moeite mee, wat vond ik aangrijpend, wat heb ik gevoeld? (subjectief)
- Hoe zou je de eigenheid van pastoraal werk omschrijven? Hoe heb je deze eigenheid kunnen vorm geven?
- Welke leerpunten of aandachtspunten houd ik over?
- Welke concepten, begrippen, metaforen, beelden, bijbelverhalen uit mijn theologische opleiding kan ik verbinden met mijn pastorale ervaringen? Kan je dit omschrijven?

Tijdens het pastorale werk reflecteren zij ook: daarbij gaat het over 'reflectie in actie'. Na en tijdens het uitschrijven van de praktijksituatie, een specifieke casus (niveau 0), komt er 'reflectie op actie' tot stand (reflectie die niet onmiddellijk aan het concrete handelen gekoppeld is). Van stagiair(e)s wordt verwacht dat ze tijdens deze pastorale stage basisvaardigheden ontwikkelen om op de verschillende niveaus te kunnen reflecteren.

De meeste vormen van reflectie zullen zich op het eerste en tweede niveau afspelen. De Nederlandse theologen Corja Menken-Bekius en Henk Van der Meulen noemen het eerste (functionele) niveau 'pastorale praktijktheorie' en het tweede niveau 'pastoraaltheologische theorie'. Een stagiair(e) die een liturgische dienst heeft voorbereid en hierbij bepaalde taken op zich heeft genomen, kan reflecteren over hoe bijvoorbeeld het spreken voor de groep anders had gekund en waarom hij of zij dit mogelijk beter op een andere manier had gedaan. Daarbij gaat het over 'pastorale praktijktheorie': een theoretische reflectie op het handelen, op

methoden en technieken. De reflectie leidt tot een aantal ‘gegeneraliseerde uitspraken’ over hoe te handelen in situatie X. Met andere woorden: de stagiair(e) verwoordt inzichten die niet enkel in de zeer concrete casus, maar ook daarbuiten voor anderen in andere gelijkaardige situaties relevant kunnen zijn. De stagiair(e) kan ook een reflectie uitschrijven over de relevantie van de specifieke vorm van liturgie waaraan hij/zij meewerkte en de opbouw hiervan. Hierbij zal de stagiair(e) eerder teruggrijpen naar theologische inzichten en een ‘pastoraaltheologische theorie’ ontwikkelen.

Soms is het mogelijk en relevant om ook op een derde niveau te reflecteren, met name binnen een ‘wetenschapstheoretisch paradigma’. Daarbij stelt de stagiair(e) zich bijvoorbeeld de vraag of de ontwikkelde inzichten geldig zijn en of de uitgeschreven reflectie een pastoraaltheologische reflectie is. Het gaat hierbij over een reflectie op ‘meta-niveau’, een reflectie over de reflectie en over de discipline van pastoraaltheologie.

Een ander voorbeeld kan verschillende reflectieniveaus verduidelijken. Een stagiair(e) kan in een ziekenhuiscontext geconfronteerd worden met een vrouw die het moeilijk heeft met de vraag waarom ze zo moet afzien en waarom God niet ingrijpt. Tijdens het gesprek heeft de stagiair(e) allicht allerlei gedachten, die een invloed hebben op de vraagstelling en het verloop van het gesprek. Dat is ‘reflectie in actie’. Van de stagiair(e) wordt verwacht achteraf een reflectie over het gesprek uit te schrijven. Na een korte beschrijving van de ervaring (al dan niet aan de hand van een verbatim), kan de stagiair(e) nadenken over de vragen die hij of zij gesteld heeft en over mogelijke andere vragen of reacties. Het gaat hier over vragen zoals: is het zwijgen of spreken van de pastor in gelijkaardige situaties wenselijk en waarom? Bij deze reflectie kan de stagiair(e) verwijzen naar theorieën over vraagstelling of over bepaalde vormen van pastoraat (pastorale praktijktheorie). Daarnaast kan de stagiair(e) ook reflecteren op de vraag naar God en het lijden op zich, aan de hand van deze concrete ontmoeting. Grijpt God in het leven van mensen in? Waarom moeten mensen lijden? De stagiair(e) kan voor zichzelf uitschrijven hoe hij of zij dit ziet (aan de hand van persoonlijke ervaringen en theologische theorieën) en waarin hij/zij verschilt van en overeenkomt met de persoon met wie het gesprek gevoerd werd. Dit is een pastoraaltheologische reflectie, die vervolgens ook weer kan leiden tot een reflectie op het niveau van de pastorale praktijktheorie. Daarbij kunnen vragen rijzen zoals: had ik de vrouw meer zelf moeten laten vertellen, had ik mijn eigen visie, ervaringen ter sprake moeten brengen? In sommige situaties zal de stagiair(e) zich bewust worden van de manier waarop deze reflectie tot stand komt. Dat is dan een meta-reflectie op het derde niveau.

Daarnaast worden in het stageboek opgenomen: de verslagen van de begeleidingsgesprekken met de werkbegeleiding, de lijst met data en onderwerpen van de gesprekken met de supervisor, persoonlijk stagemateriaal (zoals homilies of geloofsgetuigenissen, vieringen, gebeds- en bezinningsteksten, voorbereiding van een vergadering, enz.), een overzicht van vormingsmomenten en een lectuurlijst.

Het stageboek dient als basis voor de werkbesprekingen met de werkbegeleid(st)er (cf. infra, p. 11-12). De werkbegeleid(st)er mag het stageboek opvragen en inkijken. In voorbereiding van de evaluatiemomenten wordt het ingediend bij de stagecoördinator.

4) De begeleidingsgesprekken met werkbegeleiding en supervisor

De begeleidingsgesprekken zijn de werkbesprekingen met de werkbegeleiding en de individuele supervisiebeurten. Deze worden systematisch gepland en door de stagiair(e) en de begeleiding voorbereid (cf. infra p. 12-13).

5) *De evaluatiegesprekken met een tussentijdse en eindevaluatie*

Ter voorbereiding van de evaluatiegesprekken vult de stagiair(e) een vragenlijst in, met specifieke aandacht voor de persoonlijke leerdoelen (cf. infra p. 12 -13).

6) *Lectuur en vorming*

Wanneer de kansen zich voordoen kan de stagiair(e) participeren aan vormingsmomenten die door de pastores van het team of van de pastorale sector worden bijgewoond.

3. *Het zoeken van een stageplaats*

Tijdens het oriënteringsgesprek met de stagecoördinator en een lid van de stuurgroep praktische theologie wordt een eerste inventarisatie gemaakt van verwachtingen, motieven en persoonlijke leerdoelen van de stagiair(e). Dit gesprek wordt door de stagiair(e) schriftelijk voorbereid. Er wordt samen besproken waar de stage het best gerealiseerd kan worden. De stagiair(e) kan zelf een voorkeur uitspreken voor een stageplaats of het repertorium van stageplaatsen consulteren. Dit repertorium bevat een lijst met stageplaatsen die jaarlijks wordt aangepast (zie document 2: repertorium stageplaatsen). De stuurgroep praktische theologie beslist of de voorgedragen instelling in aanmerking komt als stageplaats. Criteria hierbij zijn:

- er is een goede begeleiding tijdens de inwerkings- en verkenningsperiode;
- doel en inhoud van de pastorale stage zoals hierboven verwoord, moet op deze stageplaats aan bod kunnen komen;
- de stageplaats is exemplarisch, i.e. een plaats waar de stagiair(e) iets kan leren dat niet zo specifiek is dat het nergens anders in praktijk gebracht kan worden;
- er is een goed functionerend pastoraal team;
- er is een professionele werkbegeleiding mogelijk met een visie die overeenkomt met deze van het opleidingsinstituut;
- de verhouding tussen stagiair(e) en werkbegeleiding, en de verhouding tussen stagiair(e) en pastoranten moeten zodanig zijn dat ze geen belemmeringen bevatten voor het leren tijdens de stage. Dit betekent concreet dat het in principe niet mogelijk is om stage te lopen in de instelling waar men als vrijwilliger of professioneel actief is (geweest);
- de pastorale opdracht is afgestemd op het statuut van de stagiair(e): leek, priester, diaken, religieus;
- de leerdoelen van de stagiair(e) moeten afgestemd zijn op wat de stageplaats kan aanbieden aan leeransen, theologische reflectie en zelfstandig functioneren.

Na het gesprek met de kandidaat neemt de stagecoördinator contact op met de instelling waar de stage zal doorgaan. Er volgt een stagebespreking met de stagecoördinator, de stagiair(e) en de werkbegeleiding. De stagecoördinator brengt verslag uit aan de stuurgroep praktische theologie. Wanneer deze bespreking tot een positieve overeenstemming leidt tussen de stuurgroep praktische theologie, de werkbegeleiding en de stagiair(e) kan de stage doorgaan.

4. *Stagecontract*

Het stagecontract is het resultaat van de stagebespreking tussen de stagiair(e), de werkbegeleiding en de stagecoördinator. In dit gesprek komen de volgende items aan bod:

- de inhoud van de stagegids,
- de wederzijdse verwachtingen,
- de persoonlijke leerdoelen van de stagiair(e),
- het verloop, de inhoud en de organisatie van de stage.

De stagiair(e) maakt een verslag van dit gesprek met behulp van een checklist (zie document 3b: stagecontract pastorale stage), dat met het akkoord van de werkbegeleid(st)er, de stagecoördinator en de stuurgroep praktische theologie als stagecontract geldt.

Met de supervisor sluit de stagiair(e) een apart supervisiecontract af (zie document 4: supervisiecontract).

5. *Duur en verloop van de praktisch-theologische stage*

5.1. Het verloop van de stage

De stage verloopt in drie fasen: observatie en analyse, mee uitvoeren en begeleiden, zelfstandig uitvoeren en begeleiden.

1) Observatie en analyse

Deze periode is uitdrukkelijk bedoeld als een verkennings- en introductieperiode. De volgende elementen krijgen hier een plaats: de stagiair(e)s verwelkomen en installeren in het werkmidden, introduceren bij alle betrokkenen, wegwijzen maken in structuur en cultuur van het werkveld, ze informeren over en oriënteren in hun opdracht. De stagiair(e) krijgt zo inzicht in:

- 1) de specifieke pastorale sector,
- 2) de stageplaats,
- 3) de verschillende dimensies van de pastorale praktijk,
- 4) de eigen leerdoelen met betrekking tot pastorale activiteiten in de stage.

De ervaringen die de stagiair(e) in deze periode opdoet geven meer informatie aan de werkbegeleid(st)er over wie de stagiair(e) is, hoe hij leert en welke persoonlijke leerdoelen zich ontwikkelen. Deze periode wordt afgesloten met een schriftelijke neerslag van de persoonlijke leerdoelen die bij het stagecontract worden gevoegd.

2) Mee begeleiden en uitvoeren o.l.v. de werkbegeleiding

Na een introductieperiode worden de beginnende stagiair(e)s verder ingeschakeld in het pastorale werk en krijgen zij onder begeleiding van de werkbegeleiding bepaalde taken toegewezen. De bedoeling is de diverse aspecten van het pastorale werkdomein verder te leren kennen. Ook mag gaandeweg meer initiatief van de stagiair(e) zelf verwacht worden.

3) Zelfstandig uitvoeren en begeleiden

Stap voor stap wordt aan de stagiair(e)s een grotere verantwoordelijkheid toegewezen en wordt verwacht dat zij zelfstandig bepaalde taken goed kunnen uitvoeren. Vanaf welk tijdstip dit kan, zal afhangen van het groeiproces van de individuele persoon. Toch mag men verwachten dat vrij vlug deeltaken aan de stagiair(e)s kunnen worden toevertrouwd. De bedoeling van deze fase is zich verder te bekwamen in alle pastorale taken van de sector.

5.2. Duur van de stage en van de verschillende fasen

De praktisch-theologische stage kent een omvang van 480 uur. In deze uren zijn de voorbereiding van de stage-opdrachten, de uitvoering van de stage-opdrachten en de leeractiviteiten met voorbereiding en verslaggeving inbegrepen. De duur van de verschillende fasen in de stage verschilt volgens de beginsituatie en het leerproces van de stagiair(e). De praktisch-theologische stage voorziet ruim de tijd voor zelfstandig uitvoeren en begeleiden (minimaal 150 uur).

6. *Begeleiding van de stage*

De stagiair(e) is de belangrijkste verantwoordelijke voor het eigen leerproces en het eigen functioneren op de stageplaats. In functie van dit leerproces wordt echter een drievoudige begeleiding georganiseerd:

6.1. Organisatorisch: door de stagecoördinator, in overleg met de stuurgroep praktische theologie

De eerste persoon van wie de stagiair(e) hulp mag verwachten is de stagecoördinator. Zij is diegene die vanwege de stuurgroep praktische theologie instaat voor de organisatie van de stage. Haar werk situeert zich vooral in de begin- en eindfase van de stage. De stagecoördinator geeft de nodige informatie en hulp bij het kiezen of aanvaarden van een stageplaats, de werkbegeleid(st)er en een supervisor en aan het vastleggen van het stagecontract. De stagecoördinator neemt de leiding van de tussentijdse en de eindevaluatie, die vooraf door de stagiair(e) en werkbegeleiding zijn voorbereid. Bij de eindevaluatie wordt zij bijgestaan door een lid van de stuurgroep praktische theologie. De stagecoördinator beoordeelt het stageboek van de stagiair(e).

6.2. Taakgericht: door de werkbegeleid(st)er, eventueel in overleg met co-begeleid(st)ers of coach⁶

1) Algemeen

We geven er de voorkeur aan dat de werkbegeleiding gebeurt in het kader van een pastoraal team. Er moet echter wel één aanspreekbare begeleid(st)er blijven. De werkbegeleid(st)er helpt de stagiair(e) bij het ingroeien in het pastorale beroepsprofiel. De werkbegeleiding concentreert zich op het concrete pastorale werk en het concrete pastorale handelen, in respect voor de eigenheid van de stagiair(e) en voor de eigenheid van het pastorale werk in de pastorale sector. Naargelang de beginsituatie van de stagiair(e) waakt de werkbegeleid(st)er over de fasering van de stage: observatie en analyse, mee begeleiden en uitvoeren, zelfstandig begeleiden en uitvoeren. In het begin ligt de klemtoon op instructie en bemoediging om de stagiair(e) over de onbekendheid met het werkmidden en de daarmee gepaard gaande onzekerheid heen te helpen. Geleidelijkheid en tijd inbouwen voor verwerking van de vele informatie zijn hier geboden. Is de stagiair(e) eenmaal in het werk gelanceerd, dan zal ook het leren aan ervaring meer naar voren treden.

⁶ Meer informatie over werkbegeleiding kunt u raadplegen in Jef Stevens, Erik Herrebosch, Anne Vandenhoeck, *Werkbegeleiding*, in *Praktijkbegeleiding van pastores*. Met het oog op kwaliteit van werk en leven, Halewijn, 2006, 113-136

2) *Verwachtingen t.a.v de werkbegeleiding*

- Werkbegeleid(st)ers zijn pastores met een volledige pastorale opleiding: priesters, pastoraal werk(st)ers en diakens met een visie die overeenkomt met deze van de opleiding.
- De werkbegeleid(st)er is in staat in een klimaat van veiligheid en vertrouwen een goede werk- en leerrelatie te ontwikkelen met de stagiair(e). In het bijzonder moet de werkbegeleid(st)er in staat zijn op een goede wijze feedback te geven. De werkbegeleid(st)er stelt zich in op de capaciteiten en groeipotentieel van de stagiair(e) en kan feedback formuleren in aandachtspunten voor verdere groei. Hij of zij moet het midden kunnen vinden tussen het bijsturen en adviseren van de stagiair(e) en het eigen zoeken, ervaren en ondernemen van de stagiair(e) zelf.
- De werkbegeleid(st)er beschikt over voldoende tijd voor de begeleiding van de stage, de werkbesprekingen met de stagiair, de evaluatiegesprekken met de stagecoördinator (2 à 3 gesprekken).

3) *Werkbesprekingen*

Een groot deel van de werkbegeleiding vindt op informele wijze plaats, maar het is goed om regelmatig formele werkbesprekingen te houden. In deze gesprekken kijken stagiair(e) en werkbegeleiding terug op het werk en de opgedane ervaringen, en plannen zij het werk voor de volgende periode. Het stageboek vormt de basis voor deze besprekingen. De werkbegeleid(st)er mag het stageboek opvragen en inkijken. Stagiair(e) en werkbegeleiding kunnen beiden punten ter bespreking aanbrengen, maar de stagiair(e) zal hierin vrij snel initiatief nemen. De werkbegeleiding waakt erover dat alle aspecten van het pastorale werk voldoende onder de aandacht komen. De gespreksthema's komen uit de concrete werkervaring, gerelateerd aan de leerdoelen van de stagiair(e). Zij worden uitgediept in dialoog. De stagiair(e) maakt van de werkbesprekingen verslagen die in het stageboek worden opgenomen.

4) *Een oordeel vormen*

Op het einde van de stage stelt de werkbegeleid(st)er met behulp van een vragenlijst en een checklist (zie document 6b: eindevaluatie door de werkbegeleid(st)er) een schriftelijk verslag op waarin een beoordeling van de stagiair(e) als (toekomstig) pastor wordt gegeven.

De werkbegeleiding kan op verschillende manieren een oordeel vormen over de stagiair:

- door observatie van de stagiair tijdens de verschillende stageopdrachten (een observatie-instrument is bvb. het schaduwen, zie document 9 in bijlage: schaduwen);
- door de wekelijkse werkbesprekingen en het lezen van het stageboek;
- door het opvragen van informatie aan collega's, personeel, vrijwilligers, pastoranten.

6.3. Persoonsgericht: door de supervisor

1) *Integratie van de supervisie in het geheel van de opleiding*

De Faculteit Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Leuven stelt in haar doelstelling dat ze studenten niet alleen wil voorbereiden op een zelfstandige theologisch en interdisciplinair gerichte reflectie over de katholieke geloofstraditie maar ook dat ze wil bijdragen tot de persoonlijke en professionele groei van de student. "De wetenschappelijke benadering van godsdienst en christendom vindt plaats in wisselwerking met de groei van de student als persoon en drager van verantwoordelijkheid in kerk en maatschappij."⁷

⁷ <http://www.theo.kuleuven.ac.be/nl/algemeen.htm> (toegang 6/8/2004)

Het aanstellen van een professionele supervisor en het inbouwen van individuele supervisierreeksen sluit aan bij de doelstelling van de faculteit. Supervisie wil bijdragen tot de persoonlijke en professionele groei van de stagiair(e) in de periode waarin de eerste stappen in het beroepsveld gezet worden. De supervisie is daarom een geïntegreerd deel van de stageperiode die de stagiair(e) doorloopt in zijn/haar opleiding.

2) Wat is supervisie?

Supervisie is een begeleidingsmethode. De methode vindt haar toepassing daar waar sprake is van beroepsmatige werkzaamheden.

De methode kenmerkt zich t.o.v. andere begeleidingsvormen door een eigen werkwijze: de supervisor stimuleert de supervisanten om samen onderzoekend aandacht te geven aan hun beroepsmatig handelen, in het bijzonder aan hun beroepsmatige opgaven en de ervaring daarvan (de beleving, waardering, betekenis) en aan hun zelfsturing en beslissingsvaardigheid (en hoe deze in communicatie gehanteerd worden). Een succesvolle supervisie resulteert in het verwerven en/of bijstellen van de eigen professionele deskundigheid op grond van ontwikkelingen van persoonlijke en/of maatschappelijke aard.

Voor het beroep van pastor wordt expliciet aandacht gegeven aan de band tussen het persoonlijke geloof, de geloofsgemeenschap en de beroepsuitvoering in het kader van een integratie van denken, handelen en voelen.

Het supervisieproces is een eigen gebeuren dat berust op pijlers van vertrouwen, veiligheid en regelmaat. Vanuit de zorg voor een supervisie die beantwoordt aan de normen en voorwaarden voor een gunstig leerproces van de student en aan de normen en voorwaarden van het beroep van supervisor, heeft de Faculteit Godgeleerdheid gekozen voor een supervisor die daartoe opgeleid is en op geen enkele wijze betrokken is bij de beoordeling van de studenten (tenzij op hun aanvraag). De praktijk met studenten en de eisen vanuit de stageplaatsen onderbouwen meer dan voldoende deze optie.

3) Praktische regelingen

De supervisie vindt plaats zolang de stageperiode loopt. De data worden bepaald in onderling overleg tussen supervisor en supervisant. Het minimum aantal bijeenkomsten bedraagt acht. Aan het begin van de supervisierreeks ondertekenen de supervisor en de supervisant een supervisiecontract waarin de afspraken en basisvoorwaarden voor de supervisie staan (zie document 4: supervisiecontract). De supervisant dient voor elke supervisie een schriftelijke inbreng in en maakt achteraf een leerverslag. De supervisant bepaalt zelf de inbreng voor de supervisie, maar moet minimaal één keer een verbatim meebrengen (zie document 10: verbatim). Zowel de supervisor als de werkbegeleid(st)er kan suggesties geven naar de inbreng toe. Vanuit de optie om supervisie tot een vrijplaats te maken binnen de stageperiode, is de supervisor niet aanwezig bij tussentijdse evaluaties of bij de eindevaluatie. Tijdens die evaluatiemomenten kunnen wel aandachtspunten aan bod komen die door de student in supervisie worden binnengebracht. De supervisie kent eigen momenten van evaluatie tussen supervisor en supervisant.

7. Evaluatie

Bij de evaluatie van de stage zijn verschillende partijen betrokken en worden diverse beoordelingsmomenten ingebouwd. De verschillende partijen zijn: de stagiair(e), de werkbegeleiding, de stagecoördinator en de stuurgroep praktische theologie⁸. De tussentijdse evaluatie en de eindevaluatie zijn twee belangrijke beoordelingsmomenten.

7.1. Tussentijdse evaluatie

Halverwege de stage wordt een tussentijdse evaluatie gehouden met de stagiair(e), de werkbegeleid(st)er en de stagecoördinator. De stagiair(e) maakt aan de hand van een vragenlijst (zie document 5: tussentijdse evaluatie) een schriftelijk verslag. Dit verslag wordt voor de tussentijdse evaluatie bezorgd aan de werkbegeleiding en aan de stagecoördinator. De werkbegeleiding geeft een mondelinge inschatting over de voortgang van de stage en het leerproces. De stagecoördinator brengt verslag uit aan de stuurgroep praktische theologie. Indien nodig kan op basis van deze evaluatie en na goedkeuring van de stuurgroep praktische theologie de stage bijgestuurd worden. Wanneer ernstige knelpunten opduiken, wordt een tweede tussentijdse evaluatie gehouden.

7.2. Eindevaluatie

De eindevaluatie wordt gehouden met de stagiair(e), de werkbegeleid(st)er, de stagecoördinator en een lid van de stuurgroep praktische theologie. De eindevaluatie richt zich op de uiteindelijke beoordeling van het leerproces van de stagiair(e). Er wordt gekeken naar de groei in houding, inzichten en vaardigheden en het mogelijke potentieel van de stagiair(e) als pastor. De stagiair(e) maakt met behulp van een vragenlijst (zie document 7b: eindevaluatie door de stagiair(e)) een schriftelijk verslag, dat hij of zij voor de eindevaluatie bezorgt aan de werkbegeleiding, de stagecoördinator en het lid van de stuurgroep praktische theologie dat de eindevaluatie bijwoont. De werkbegeleid(st)er maakt met behulp van een vragenlijst (zie document 6b: eindevaluatie door de werkbegeleid(st)er) een schriftelijke eindbeoordeling. De stagecoördinator maakt een eindrapport op voor de stuurgroep praktische theologie.

De punten die aan de stage worden toegekend, zijn het resultaat van de punten gegeven door de werkbegeleiding, de stagecoördinator, het lid van de stuurgroep dat de eindevaluatie bijwoont en de stuurgroep praktische theologie (zie document 8b: puntenrooster praktisch-theologische stage).

In de beoordeling kan de stage:

- goedgekeurd worden
- er kan een verlenging voorgesteld worden
- de stage kan als onvoldoende gekwalificeerd worden zonder dat verlenging zinvol geacht wordt.

De eindverantwoordelijkheid voor de beoordeling van de stage ligt bij de stuurgroep praktische theologie.

⁸ De hoofdpastor van de pastorale dienst kan de eindevaluatie bijwonen als hij of zij betrokken is geweest in de werkbegeleiding van de stage.